

Tradíció és innováció az Ausztrál faépítészetben III. Viták a hagyományos ausztrál építésze-tről: az Objektív Tábor

Máthé Katalin[✦]

A dilemma, mely egyrészt a kortárs vívmányok által kínált előnyök kihasználása utáni vágyból, másrészt a kulturális örökségünk megőrzése iránt érzett felelősségből ered, az elmúlt évtizedekben egyre fokozódó intenzitással foglalkoztatja a filozófusokat, teoretikusokat és gyakorló építészeket. Kenneth Frampton kritikai regionalizmus elmélete életerős munkamódszernek mutatkozott a probléma megoldásához. Ezeknek a gondolatoknak az elterjedése idején Ausztráliában, és különösképpen Queenslandben az identitás kérdése sokakat foglalkoztatott. Az építészeti kiválóságot ennek az elméleti áramlatnak a fogalmaival értékelték. A dél-kelet queenslandi kritikai regionalista iskola koncepciója a queenslandi házat a kritikai regionalista praxis forrásaként azonosította, és Russell Hall épületeit a kritikai regionalista építészet kiváló képviselőinek tekintette. A cikksorozat Queensland második világháború előtti lakóépületeit mutatja be, rávilágít a Délkelet Queenslandi Kritikai Regionalista Iskola koncepciójának hiányosságaira és a tradíció és innováció sikeres együttélésére mutat be példákat Russell Hall munkásságából. Az alábbi cikk a queenslandi házról kialakult népszerű vélekedést elemzi.

Kulcsszavak: Queenslandi ház, Népi építészet

Tradition and Innovation in Australian Timber Architecture Part 3: Discourse on traditional Australian architecture: The Objective Camp

The dilemma that stems from the desire to benefit from the potential offered by contemporary advancements on the one hand, and the responsibility felt for safeguarding cultural heritage on the other, has been puzzling philosophers, theoreticians and practicing architects with increasing intensity during the past few decades. Kenneth Frampton's theory of Critical Regionalism has been viewed as a viable approach in architecture to overcome this problem. The dissemination of these ideas paralleled a period in Australia, and particularly in Queensland, when issues of identity were in focus. Outstanding architectural achievements were assessed on the basis of the local application of this theoretical framework. The concept of the South-East Queensland Critical Regionalist School identified the Queensland House as the source of a Critical Regional approach and Russell Hall's contemporary timber buildings were considered as remarkable examples of a Critical Regionalist practice. The series of articles introduces Queensland's prewar domestic building type, the Queensland House, highlights the shortcomings of the concept of the South-East Queensland Critical Regionalist School and presents successful examples for the coexistence of tradition and innovation in Russell Hall's architectural activity. The article below analyzes the popular view on the Queensland House that views it as a vernacular building form.

Keywords: Queensland House, Vernacular architecture

Bevezetés

A queenslandi házról szóló bármely írás nem hagyhatja figyelmen kívül az ausztrálokban – értendő ez a szakmai körökre is – a nyers valóságnál több szimpátiát keltő nosztalgikus szemléletet, melyet az építészetelméleti vitákban a jelen szerző által Emocionális Tábor gyűjtőnévvel illetett szakemberek képviselnek (1. és 2. ábra). Kiindulási pontjuk az a benyomás, miszerint „van valami különleges Brisbane építészetében” (Fisher 1985, 43. old.), melyet egyúttal a Queenslandi ház, népi építészet mivoltának

feltételeként és bizonyítékként kezelnek. Az alábbi cikk ezeknek a koncepcióknak a hiányosságait tárja fel.

Objektív kontra Emocionális Tábor

A Brisbane History Group (Brisbane-i Történelmi Csoport) Brisbane: The River, Health & the Arts (Brisbane: A folyó, egészség és a művészetek) címmel 1985-ben megjelent kiadványa dokumentálja az Objektív és az Emocionális Tábor nézeteinek ütközését. Arra az évre a tudományos kutatás meglehetősen

[✦] Máthé Katalin M Arch., doktorandusz hallgató, NyME Építészeti Tanszék

1. ábra – Élet a Queenslandi ház verandáján...

2. ábra –Élet a Queenslandi ház udvarán

előrehaladott stádiumban volt, nagy mennyiségű bizonyítékot feltárva az „objektív” nézet alátámasztásához.

Peter Bell (1984) doktori értekezése és Don Watson és Judith McKay (1984) építész házaspár 19. századi építészeket felvonultató névjegyzéke könyv formában jelentek meg. Ray Sumner – a korábban említett disszertáció (1974) szerzője és Peter Bell az Észak-Queenslandi Egyetem professzora – a queenslandi lakásépítészetéről szóló fejezettel járult hozzá a Robert Irving által szerkesztett *The History and Design of the Australian House* (Az ausztrál ház története és tervezési elvei, 1985) című kötethez. A fenti publikációkon kívül az Objektív Tábor tagjainak több cikke jelent meg a témában építészeti szaklapokban.

Az Emocionális Tábor álláspontját Richard Allom építész és Rod Fisher történész képviselték, akik a népi építészet elvét hirdető cikkek döntő hányadának szerzői. Richard Allom a gyakorlatból szerzett tapasztalataira alapoz, mely régi faépületek felújítására specializálódott sikeres magán praxisából

származik. Rod Fischer a Queenslandi Egyetem professzora, aki Brisbane történetének dokumentálására a Brisbane- Történelmi Társaság és a Queensland Cultural Heritage Branch (Queenslandi Kulturális Örökség Szekció) megbízásából végez kutatásokat.

Nézeteik kifejtésekor az „objektív” kutatók tudatában voltak a szembenálló csoport emocionális megközelítésének és a következőképpen szabadkoztak:

„Nagyon sajnálom, hogy kommentárja-
im többsége inkább negatív, de a korai
Brisbane-i házak szerkezetei a kritika számára
könnyű prédák. Ezekre a faházakra öröm ránéz-
ni; történelemben és bájban gazdagok; de klima-
tikus megfelelőségüket elemezve ki kell jelen-
teni” hogy nem rájuk van szükségünk Brisbane-
ben. (Saini 1985, 35. old.)

„... az előbbi megfigyelések lehet, hogy
nagyon megzavarják néhány ember romantikus
elképzeléseit a mi méltóságteljes verandás ott-
honainkról, melyeket múltunk fennkölt relikviá-
iként tartunk számon...” (Sumner 1985, 33.
old.) (1. és 2. ábra).

Az Emocionális Tábor álláspontja a kutatók eredményeinek egyértelmű visszautasítása volt, a kielégítő mennyiségű információ hiányra hivatkozva:

„Ezek a cikkek összességükben azt mutatják, hogy a kérdések egyike sem válaszolható meg jelen tudásunk alapján, még azt illetően sem, hogy hogyan kapcsolódnak ezek a házak Brisbane kultúrájához és történelméhez. Ennél sokkal részletesebben kell feltárni az írott és helyszíni forrásokat történelmi, földrajzi és építészeti összefüggéseik tekintetében. Ezek a cikkek egyszerűen csak azt juttatják kifejezésre, amit ma igaznak érzünk” (Fisher 1985, 9. old.).

A népi építészet definíciója

A népi építészet vitatott fogalom. Sokféle nézet formálódott arról, hogy pontosan mit lehet népi építészetnek tekinteni, melyekből a legjelentősebbek kerülnek alább bemutatásra a queenslandi ház és a népi építészet közötti kapcsolat tisztázásához.

Bernard Rudofsky, a korábban említett *Architecture Without Architects* (Építészet Építészek Nélkül) kiállítás szellemi atyja és a hasonló című 1964-ben publikált könyv szerzője

szerint a népi építészet fő jellemvonása egy érzékelhető építészeti minőség, mely képzett építész közbeavatkozása nélkül jött létre (3. ábra).

R. W. Brunskill Anglia tradicionális építészetének elismert kutatója a népi építészetet az alábbiakban foglalta össze:

„... amatőr, valószínűsíthetően a szándékozott épület lakója tervezi, olyan, akinek nincs építész szakképesítése; a környezetében kialakult konvenciók irányítják, és kis figyelmet szentel arra, hogy mi van divatban nemzetközi szinten. Az épület funkciója a meghatározó elem, az esztétikai megfontolások, ha jelen is vannak egy kis mértékig, elég minimálisak; a tradíció vezérli a szerkezeti és esztétikai döntéseket, és a szokásoknak megfelelően helyi anyagok kerülnek alkalmazásra, más anyagok választása és importja csak kivételes esetben történik meg” (1971, 26. old.).

Brunskill határozottan cáfolta, hogy az ipari forradalom után létezhet népi építészet, és a 19. század közepét jelölte a hagyományos építési módok végleges megszűntének idejeként. Ezt váltotta fel az olcsó magazinok és mintakönyvek kora, mely az éppen aktuális trendek elterjedését tette lehetővé; a gyors és olcsó szállítási módok pedig utat nyitottak a nem helyi építőanyagok használatához.

Amos Rapoport, a *House, Form and Culture* (1969) című iskolateremtő mű szerzője a népi építészetet a közösség együttműködésének gyümölcseként értelmezte, ahol az épület lakója az építési folyamat részeseként, és nem a végtermék fogyasztójaként szerepel. Ez az építési mód csak olyan társadalomban létezhet, amely kifejezetten előnyben részesíti a csoport által fenntartott állandót az egyén által kezdeményezett újdonsággal szemben. Rapoport arra is kitér, hogy létezhet-e „modern népi építészet”. Szerinte a „modern népi építészet” alapvetően különbözik a klasszikus értelemben vett népi építészettől; az első a közízlés számára, míg az utóbbi a közízlés által terveződik.

Az *Encyclopaedia of Vernacular Architecture of the World* (A világ népi építészetének enciklopédiája, 1997) az alábbi meghatározással indít:

3. ábra – Építészet építésszek nélkül – a kiállításon szereplő egyik felvétel

„A népi építészet a nép lakó- és összes egyéb épületformáját jelenti. Környezeti körülményeikhez és rendelkezésükre álló forrásokhoz kötve, a szokásokhoz híven a tulajdonos vagy a közösség által épülnek, hagyományos technikákat használva. A népi építészet minden formája specifikus igények kielégítésére épül, magába foglalva az őt teremtő kultúra értékeit, gazdasági fejlettségét és életformáját.”

A fenti definíciók egyike sem alkalmazható a queenslandi ház esetére. Ezt a témában kutatók mindegyike felismerte, de válaszuk különbözőt állásfoglalásaiktól függően. Az Objektív Tábor visszautasította a „népi építészet” jelző használatának jogosultságát. Don Watson kétségeit így foglalta össze:

„Azt fogjuk találni, hogy a queenslandi ház eredete nem a népi építészet névtelenségében, hanem sokkal inkább a tudatos, és nem az ösztönös tervezésben keresendő, nagyszámú tervező és kereskedő tevékenységének eredménye, akik egy bizonyos helyen egy bizonyos időben dolgoztak az Állam területén” (1981, 8.1 old.).

Peter Bell is ezt a nézetet osztotta Észak-Queensland esetén:

„Általánossá vált az a gyakorlat, hogy olyan épületekről szóló beszámoló esetén, mint amilyenek ennek a tanulmánynak a tárgyát is képzik [a Queensland-i Ház], a népi építészet kifejezést alkalmazzák. A fogalom használatát itt elkerüljük, mivel manapság jelentése váltakozik, és a legáltalánosabban vett értelmezésének kevés jelentősége van Észak-Queenslandban... meglehetősen nagy a zavar Ausztráliában e kifejezést illetően ahhoz, hogy figyelmeztessen alkalmazásának elkerülésére” (1984, 8. old.).

Az Emocionális Tábor hajthatatlansága

A feltárt tények ellenére a Queenslandi „népi építészetet” Richard Allom 1982-ben az alábbiak szerint jellemezte: „Észak-Ausztrália szerte az építészeti formák az éghajlat és a környezetre való közvetlen válaszként fejlődtek, és elszigeteltségük miatt kevés figyelmet szenteltek az uralkodó divatnak vagy építészeti stílusnak – tökéletes körülmények egy igazi népi építészeti stílus születéséhez” (21. old.). Három évvel később ez az állítás a következőképpen változott: „A queenslandi stílus lehet, hogy nem egy igazi népi építészeti forma, minden bizonnyal említésre méltó az a mód, ahogyan a cölöpökre épült könnyű fa konstrukció alapelemei építészeti értelemben egységes kifejezéssé váltak” (Allom 1985, 19. old.) (4. ábra).

A „népi építészet” néhány jellemzőjének kielégítése érdekében Rod Fisher valamelyest önkényes különbséget tett a tehetősebbek és szegényebbek házai között:

„A társadalmi elit tagjai, az üzleti vállalkozások és a közintézmények ugyan megengedhették maguknak, hogy a divatot követve téglából és palából építtessenek, de az 1880-as évektől ők is inkább a népi építészeti stílusú fa és bádoggal fordultak. Ez a népi építészeti tradíció ellentétben áll a többi, erősebben az idegen forrásokból merítő építészeti stílustól, melyeket külföldről importáltak és amelyek Ausztrália nagy részét meghatározták. Egy idegen világba átültetve, a jómódúak olyan környezetet igyekeztek teremteni, mely egyszerre volt megszokott és divatos” (1994, 32. old.).

Vitatható, hogy csak a jómódúak privilégiuma lenne-e, hogy „megszokott és divatos”

4. ábra – Queensland népi építésze

környezetet teremtsenek, de annyi bizonyos, hogy ők voltak azok, akik ezt finanszírozni is tudták. A népi építészetet így az alacsony jövedelműek szerény otthonaival azonosították, akik Queenslandben abban a kiváltságban részesültek, hogy családi házakban lakhattak, de nem engedhettek meg maguknak mutatós lakhelyeket (5. ábra). Ezek az állítások azt feltételezik, hogy a queenslandi ház az első „rusztikus” ideiglenes épületek fokozatos fejlődésének eredménye. Ennek a fejlődésnek a fő állomásait Rod Fisher a Brisbane-i Történelmi Társaság kiadványában vázolta fel először, és majdnem egy évtizeddel később a *The Queensland House: a roof over our heads* (A queenslandi ház: tető a fejünk fölött, 1994) című általa szerkesztett könyvben publikálta részleteiben.

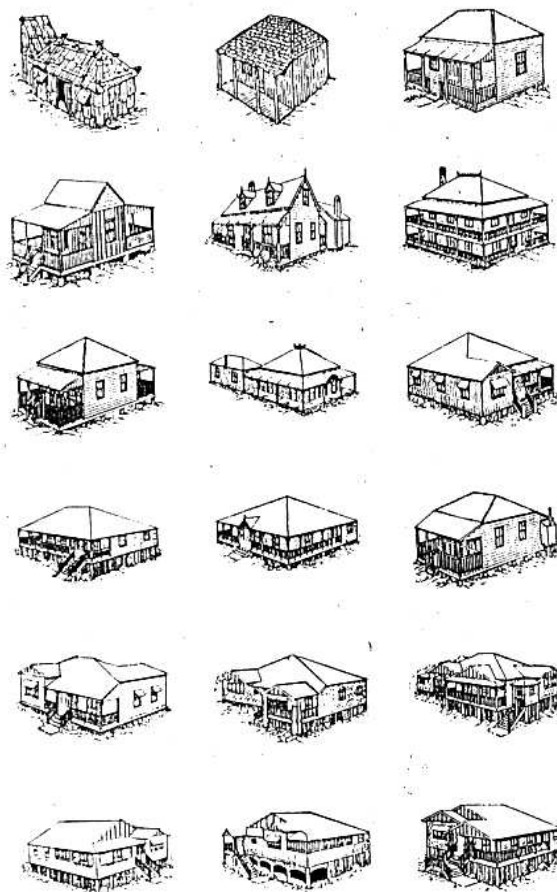
5. ábra – Munkásotthon a második világháború előttről Brisbane-ben

Az első lépés a „legegyszerűbb kunyhó”, melyet fakéregből, szalmából, ponyvából, kőből és agyagból tapasztottak össze; a következő a „viskó”, kétszobás, hasított fából vagy téglából készült építmény zsindelelborítású tetővel, a „György-kori lak” nagyon távoli és szegény rokona. A 19. század végi technológia Brisbane-be érkezésével a kétszobás házak faanyaga a gőzhajtású fűrészmalmból került ki, és a tető anyagát galvanizált hullámlemez váltotta fel, melyet Nagy-Britanniából importáltak. Így alakult ki a „kétszobás munkáslakok” tömeggyártása, mely biztosította széles körben való elterjedését (6. ábra).

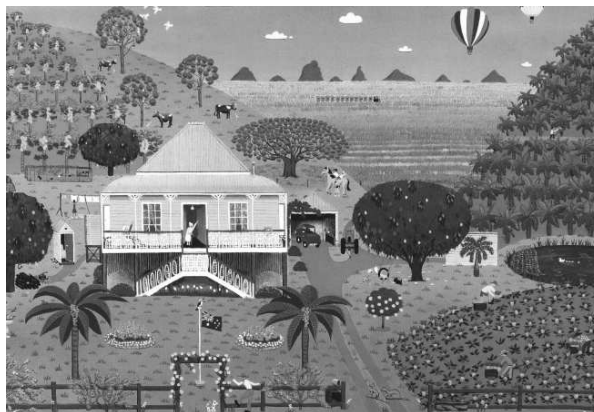
Fisher nem tudta tovább nyomon követni az evolúciós folyamatot. A következő állomás a négy szobás ház lenne, de elmélete nem tárja fel a két- és négy szobás házak közötti kapcsolatot. Magyarázata szerint a hiányzó láncszem a kielégítő kutatás hiányából származik. Figyelmén kívül hagyva ezt a fontos pontot, arra a következtetésre jut, hogy a kétszobás munkásházak jellegzetes karaktert kölcsönöznek Brisbane-nek, nemcsak mennyiségi jelenlétükkel, hanem esztétikai erejükkel, mely megváltoztatta a más, általában költségesebb épületformák által kifejezésre jutó „származtatott tradíciót”.

Fishernek be kellett látnia, hogy evolúciós koncepciója Ausztrália bármely államának építéstörténetére alkalmazható. Brisbane javára egyetlen sajátosságaként azt tudta felhozni, hogy Queensland fővárosában nem rombolták le az összes hagyományos faházas szuburbiát: „ezeket a faházakat ledöntötték más stílusok és anyagok szerkezetek kedvéért ... Sydneyben és Melbourne-ben...; Brisbane ezzel ellentétben egy folytonos, egységes és ezért sajátos fa- és bádoggal épült hagyományával büszkélkedhet” (1985, 51. old.). Azzal a bujkáló megérzéssel, hogy ez az érvelés nem túl meggyőző, Fisher összegezte:

„Végül is, ami igazán számít, hogy vannak-e olyanok, akik Brisbane-t különbözőnek érzékelik, és hogy ezt a megfigyelést mások is osztják-e. Költőként és íróként David Malouf tudja minden halandónál a legjobban kifejezésre juttatni ezt az érzést, még akkor is, ha nem száz százalékig pontos minden részletben” (1985, 51. old.) (7. ábra).

6. ábra – A Queenslandi ház evolúciója Fisher szerint

7. ábra – „A kis Queenslander”, Kathy Edmonds festménye

A Malouf írásaira való hivatkozás hiányossága, hogy az író, ellentétben az Emocionális Táborral, nem a 19. századi Brisbane-i lakóház-építészet tárgyilagos történetét szándékozik rögzíteni, hanem ahogyan saját szavaival megfogalmazta:

„Nem tényeket igyekszem feltárni – vagy nem csak tényeket, hanem azt próbálom leírni, hogy egy hely elemei és belső életünk hogyan keresztezi és ragyogja be egymást.

Hogyan értelmezzük a teret, és így cselekedve hogyan térképezzük fel először magunkban a valóságot, hogyan mitologizálunk tereket, és azon a mitológián keresztül (melynek nagy részét örököltük) hogyan találunk rá a kultúránkba vezető útra” (Malouf, 1989, 103. old.).

A fent elmondottak értelmében a queenslandi házat népi építészeti épületformának tekinteni történetileg helytelen. Az ezt bizonyítani próbálók bevallott motivációja a közösség kreativitásának, önálló alkotóképességének gyámolítása, melyet a hitelesség kedvéért igyekeznek történeti lepelbe bújtatni. A szerző álláspontja szerint a Queenslandi ház lehet Ausztrália lényeges kulturális szimbóluma akkor is, ha egyik eleme sem helyben fejlődött ki a környezet sajátosságaira érzékeny válaszdásként.

Összefoglalás

Minden interpretáció legalább olyan informatív szerzőjének értékrendjéről, mint a választott témáról. A queenslandi ház feletti Objektív kontra Emocionális Tábor vitában az Objektív Tábor a mai tudományosság kritériumai szerint közelített a témához. Módszerei a helyszínen gyűjtött adatok tipológiai feldolgozása, illetve levéltári kutatások az intézményes működés, építési vállalkozók, építészek és a potenciális megbízók tevékenységének rögzítésére.

Meglepő tény, hogy az Objektív Tábor alkotó néhány kutató – akik elvi egyetértésükön kívül nem képeznek valós tábor, csupán itt gyűjtöttük őket egy csoportba, csakúgy mint az „ellenlábas” Emocionális Tábor – kivételével alig néhányan gondolkodnak az objektív kategóriák szerint az ausztrál építészeti múltról. Ennek egyik valószínűsíthető oka, hogy az utóbbi két-három évtized építészeti gondolkodása szorosan összekapcsolja a múltban keletkezett regionális sajátosságokat a jelen kreativitásával, az előbbit az utóbbi feltételének tartva.

Ilyen elméleti áramlat volt az 1980-as éveket domináló kritikai regionalizmus, melynek queenslandi képviselője Michael Keniger, és kollégája Peter Skinner. Peter Skinner 1995-ben védett, „A Design investigation of Critical Regionalist theory: Light timber portal housing

for South-East Queensland” („A kritikai regionalizmus elméletének vizsgálata tervezési szempontból: Délkelet Queensland könnyű favázás épületei”) című Master of Architecture disszertációjában az Emocionális Tábor nézeteire alapozva mutatja be tradíció és innováció harmonikus együttélését a kortárs ausztrál faépítészetben. Ennek a vélekedésnek méltatása, valamint a favázás épületeiről ismertté vált ausztrál építész, Russell Hall épületeinek bemutatása az elkövetkező cikkek témáját képzik.

Irodalomjegyzék

1. Allom, R. 1982. *The Queensland house*. Heritage Australia, vol.1, Winter, pp.20-25.
2. Allom, R. 1985. *The small Brisbane house*. in R. Fisher & R. Sumner (szerk.), Brisbane Housing, the River, Health & Arts, Brisbane History Group, Brisbane, pp.18-22.
3. Allom, R. 1992. *Two centuries of the north Australian House*. in P. Freeman, J. Vulker (szerk.), The Australian Dwelling, RAI Education Division, Red Hill, pp.55-58.
4. Bell, P. 1984. *Timber and Iron: Houses in North Queensland Mining Settlements 1867-1920*. University of Queensland Press, Brisbane.
5. Brunskill, R.W. 1981. *Traditional Buildings of Britain: An Introduction to Vernacular Architecture*. Victor Gollancz, London.
6. Brunskill, R.W. 1987. *Illustrated Handbook of Vernacular Architecture*. 3rd edn, Faber & Faber, London.
7. Fisher, R. 1994. *Identity*. in R. Fisher, B. Cozier (szerk.), The Queensland House: A Roof over our Heads, Queensland Museum, Brisbane, pp. 31-48.
8. Fisher, R. – Sumner, R. 1985. (szerk.) *Brisbane: Housing, the River. Health & the Arts*. Brisbane History Group Papers, Brisbane.
9. Oliver, P. 1997. (szerk.) *Encyclopaedia of Vernacular Architecture of the World*. Cambridge University Press, Cambridge. UK.

10. Paroissien, L. – Griggs, M. 1983. *Old Continent: New Building*. David Ell Press / Design Art Committee of the Australia Council, Sydney.
11. Rapoport, A. 1969. *House Form and Culture*. Prentice-Hall, Englewood, Cliffs.
12. Rudofsky, B. 1977. *Architecture without Architects: A Short Introduction to Non-pedigreed Architecture*. Academy Editions, London. 1964.
13. Rudofsky, B. *The Prodigious Builders*. Secker & Wartburg, London.
14. Saini, B. 1985. *The Brisbane house in environmental context*. in R. Fisher, R. Sumner (szerk.), Brisbane: Housing, the River, Health & the Arts, Brisbane History Group Papers, Brisbane, pp. 34-42.
15. Saini, B. – Joyce, R. 1982 *The Australian House: Homes of the Tropical North*. Landsdowne, Sydney.
16. Serle, G. 1987. *The Creative Spirit in Australia, A Cultural History*. William Heinemann Australia, Richmond.
17. Thomas, M. 1989. *Australia in Mind: Thirteen Influential Australian Thinkers*. Hale & Ironmonger, Sydney.
18. Ward, R. *The Australian legend re-visited*. Historical Studies, 18 (71): 171-190. 1978.
19. Watson, D. – McKay, J. 1994. *A directory of Queensland Architects to 1940*. University of Queensland Library, Brisbane. 1984.
20. Watson, D. – McKay, J. *Queensland Architects of the 19th Century: A Bibliographical Dictionary*. Queensland Museum, Brisbane.